

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA PSYCHOLOGIE

Obor: Sociální psychologie

Teze dizertační práce

PhDr. Ludmila Houdková

**Psychologické souvislosti resocializačních programů pro mladé
odsouzené a jejich efekty**

**Psychological connections of resocialization programs for young prisoners
and their effects**

TEZE

Odevzdání práce: 6/2014

Školitel: doc. PhDr. Iona Gillernová, CSc.

ÚVOD

Vězeňství je **speciální společenská služba a je určena těm**, kteří se dostali do rozporu s trestním právem neadekvátním a protizákonným řešením svých sociálních situací. Důvody, které nás vedou k objasnění **aktuálních problémů penitenciární péče**, lze shrnout do následujících argumentů:

- zločinnost ve společnosti stoupá a zatím nic nenasvědčuje tomu, že by se v dohledném časovém horizontu měla významně snižovat;
- stoupá závažnost, brutalita, kvalifikovanost a organizovanost trestné činnosti, která v mnoha ohledech nabývá nadnárodní charakter;
- klesá věk prvopachatelů trestných činů;
- zvyšuje se podíl dětí a jedinců blízkých věku mladistvého na celkové kriminalitě včetně nejzávažnějších násilných trestných činů;
- se zvyšující se kriminalitou se zvyšuje i počet vězněných pachatelů;
- s narůstající brutalitou, organizovaností a závažností páchaných trestných činů ukládají soudy delší tresty do přísnějších typů věznic;
- nemístná militantnost a přísnost přístupu k vězňům nese stejná rizika jako přehnaně liberální přístupy s absencí dodržování (vynucování) alespoň základních prvků bezpečnosti, pořádku a kázně ve věznicích;
- zásada bezpečných a zabezpečených věznic doplňovaná přiměřeným penitenciárním zacházením (pedagogické, psychologické, terapeutické a další přístupy) musí být uplatňována především na základě adekvátní, přesné diagnostiky a z ní vycházející diferenciaci vězňů;
- programy zacházení s vězni a celková humanizace vězeňství nemohou existovat na úkor bezpečnosti (je třeba si přiznat, že *společenská objednávka* vůči vězeňství je primárně bezpečnostní, tedy izolace nebezpečných jedinců);
- závažnou otázkou se i do budoucna jeví *zacházení* s pachateli zvláště nebezpečných násilných trestných činů.

Řada výzkumných a odborných penologických publikací se často zaměřuje na zkoumání hodnot, postojů, vlastností osobnosti či jiných psychologických charakteristik odsouzených. Na základě těchto zjištění jsou konstruovány a aplikovány různé způsoby, formy a metody zacházení s vězněnými osobami, včetně stanovení ucelených *programů zacházení*. V naší penologické odborné literatuře se však velmi sporadicky vyskytují práce zaměřené na zkoumání problematiky psychologických souvislostí resocializačních programů pro mladé odsouzené,

kteří jsou blízcí věku **mladistvého** v celkovém kontextu výkonu jejich trestu - kupříkladu v porovnání s odsouzenými recidivisty, kteří jsou na vězeňské prostředí zcela adaptováni. Z penitenciární praxe víme, že trest inhibuje staré chování, avšak bez příslušné intervence nedokáže naučit novému chování. Je třeba také vzít v úvahu, že existuje málo univerzálních trestů, že trest má následovat vždy bezprostředně po provinění (nikoli po protahovaném trestním řízením někdy až v řádu několika měsíců či dokonce let), že je nutné zvolit vhodnou intenzitu trestu. Praxe potvrzuje, že výkon trestu jako resocializační prostředek spíše funguje u odsouzených, kteří nejsou impulsivní, jsou orientováni do budoucna, jsou průměrně a nadprůměrně inteligentní a u odsouzených s minimální četností a historií vazebního či trestního stíhání. Výkon trestu samotný naopak dostatečně nefunguje u osob s psychickými problémy a bohatou kriminální historií.

Zájmem společnosti je jistě investovat zvláštní úsilí směrem k vězeňství, především u těch odsouzených, u nichž je šance ke změně a kde tato změna povede ke snížení nebezpečnosti pro společnost, zejména pak v oblasti snížení rizika recidivy. Víme, že většina vězněné populace je přitom dobře ovlivnitelná režimem a prací, zatímco jen malá část populace odsouzených není ovlivnitelná prakticky vůbec. Mezi těmito pragmaticky vymezenými dvěma skupinami odsouzených zbývá ta, která je přístupná změně, avšak pro intervenční práci s touto skupinou je zapotřebí zvláštních (specifických a individualizovaných) intervenčních a terapeutických postupů. Z tohoto lze odvodit základní princip diferenciací, totiž že populaci odsouzených pro potřeby zacházení je možné diferencovat podle míry rizika opakování trestné činnosti a podle míry ovlivnitelnosti, resp. jejich sociability.

Sledování psychologických souvislostí resocializačních programů pro mladé odsouzené a jejich efektivitu při důsledném využití individualizace a diferenciací je jistě nosné téma penitenciární praxe. Proto se mu podrobně věnuje projekt dizertační práce, který z potřeb penitenciární praxe vychází a svými výsledky pak opět do této praxe směřuje. Praktickým východiskem a do značné míry i výhodou je dlouholetá zkušenost autorčina působení v penitenciární praxi s mladými odsouzenými.

Dizertační práce si klade **základní cíl** aplikovat zjištěné skutečnosti do přímé práce s odsouzenými se záměrem zkvalitnění resocializačních programů tak, aby byly sestavovány s ohledem na individuální charakteristiky odsouzených. Domníváme se, že získané poznatky z tohoto, byť dílčího výzkumu, mohou přispět ke zkvalitnění práce s odsouzenými v penitenciárním prostředí, ve výkonu trestu. Zaměření na skupinu mladých dospělých je důležité, protože tvoří nezanedbatelnou část vězněných u nás a odlišuje se od skupiny odsouzených recidivistů.

Dizertační práce sice vychází z psychologických hledisek a souvislostí, ale nemohla se vyhnout ani hlediskům obecně penitenciárním, které tvoří základní rámec a paradigma resocializačního působení na mladé odsouzené. Stejně tak musí zmínit konkrétní charakteristiky vězeňského prostředí, ve kterém je realizován program zacházení s odsouzenými.

Vybrané teoretické souvislosti

Sociálně patologické jevy ve společnosti a společenská závažnost kriminality mladých lidí, pojem delikvence, socializace a resocializace se prolínají celou disertační prací, která je komplexně zaměřena nejen na sociální příčiny páchaní trestné činnosti, ale i na osobnostní příčiny páchaní trestné činnosti, které spolu s charakterovými determinanty jednotlivců souvisí a představují spouštěcí mechanismy k páchaní trestné činnosti.

Kriminalita pachatelů trestných činů podle Netíka, není jen výhradně problémem osobnosti jedince, ale představuje problém společenský, ekonomický, představuje životní styl a mnohdy i zažité a trvajících předsudky jednotlivců, ale i skupin (Netík, 1999).

Kriminální chování je pak výsledkem interakce neadekvátní úrovně sociální adaptace, osobnostních vlastností jedinců a vzniklých kriminogenních situací (Veiner, 1987).

Jako **kriminogenní situace** jsou označovány Netíkem a Netíkovou všechny zvláštnosti společenského i přírodního prostředí ve vztahu k situacím v prostoru a čase, kdy tyto zvláštnosti „usnadňují, stěžují nebo doprovázejí“ vznik trestného činu (Netík, Netíková, 1991).

Kriminogenní situace pak nemohou existovat objektivně bez jakéhokoli přičinění pachatele či oběti, ale mohou být záměrně či bezděčně pachatelem nebo obětí navozeny. Délka trvání takové „situace“ může být velmi různá např. dlouhodobé konflikty v rodině nebo v partě se vyhroť a potom stačí jen malý podnět, aby se tato situace změnila v kriminogenní chování, jak uvádí Vágnerová (1999).

Kriminogenními faktory jsou označovány rizikové příčiny nebo rizikové podmínky, které vyvolávají, usnadňují nebo podporují páchaní trestných činů (Farrington, 2003). Arnett uvádí, že rizikové faktory jsou vzájemně propojené a kombinované. Žádný z těchto faktorů nelze pokládat za jednoznačnou příčinu kriminálního chování, tak jako např. chudoba nevysvětluje kriminalitu, ani individuální charakteristiky jedinců jako např. agresivita u mladých dospělých, sama o sobě nevysvětluje pozdější delikvenci či kriminální chování (Arnett, 2004). Taylor pak vidí souvislosti kriminogenních faktorů právě se zmiňovaným rodinným prostředím, vlivem vrstevníků, školy a s faktory životního prostředí, jako sociálně-ekonomickým kontextem a životním stylem (Taylor, 1988).

Sociální faktory delikvence nemusí samy o sobě být spouštěcími mechanismy mající vliv k páčání trestné činnosti z důvodů sociálních příčin (Výrost, Slaměník 1997). Kategorie sociálně narušený delikvent vyjadřuje sama o sobě pouze dílčí aspekt několika možných dimenzí delikventní činnosti (Smékal, 1989).

Podle Matějčka, Bubleové a Kovařika, se ukazuje, že **sociální faktory** nemusí samy o sobě být působícími faktory k delikvenci, ale že jejich primární význam může spočívat v tom, že poskytují základní podmínky, které jsou výchozími podmínkami, při nichž sociální faktory mohou snáze působit (Matějček, Bubleová, Kovařík, 1996).

Míček pak uvádí, že sociálně narušený delikvent nemusí mít emoční problémy, ani jeho osobnost nemusí být narušená (Míček, 1986). Oproti tomu Praško vidí, že sociální příčiny páčání trestné činnosti mohou být důsledkem nevhodných výchovných podmínek jeho nejbližšího sociálního prostředí. Poté by jeho následná vězeňská resocializace ve výkonu trestu odnětí svobody nebyla důvodná a jeho sociální narušenost je až druhotným důsledkem emocionálního narušení (Praško, 2003).

Delikvence představuje také poruchu v sociální rovině, což znamená, že delikvence může nabývat i sociální dimenze tím, že se stává závažným společenským problémem. Pro sociálně narušeného delikventa je příznačná vzájemná spolupráce s ostatními členy „delikventní skupiny“ při provádění delikventních aktů, volně podle Canter, Hodge, (2003). Podle Heluse „delikventní skupina“ svému členu zajišťuje status i potřebu uznání za přijetí asociálních vzorců a rysů chování skupiny (Helus, 1988). Delikvencí se zpravidla rozumí mírnější porušení právních nebo morálních norem, zatímco termínu kriminalita se používá již pro závažné přestupky, trestné činy dospělých osob, volně podle Slaměník (2002).

Osobnostní rysy pachatelů trestných činu podle Prinse jsou objektem pozornosti jak kriminologů, tak penitenciárních odborníků (Prins, 1980). Zkoumání osobnosti pachatelů je v penitenciárním prostředí ztížené proto, že „pachatel“ se již nachází ve výkonu trestu, (stal se odsouzeným) (Stančák, 1998). Orientace v osobnostní rovině vězněné osoby, jak uvádí Čírtková, je pro penitenciární péči důležitá z důvodu stanovení individuálního resocializačního programu (Čírtková, 1994).

Cílem **resocializačního působení** je navázat a znovu spojit přerušené řetězce socializace v místech, kde došlo k jejich narušení a pokusit se formovat či modelovat budoucí život mladého odsouzeného tak, aby jeho opětovné začlenění do společnosti bylo reálné, volně podle Výrost, Slaměník (1997). **Resocializace** je podle Arnetta procesem znovuzачlenění jedince do společnosti (Arnett, 2004).

Výkon trestu odnětí svobody spolu s vymezením těchto výše uvedených pojmů spolu se základními principy vězeňství v České republice je podle trestního práva druhem právní sankce navazující na rozhodnutí orgánů činných v trestním řízení. Účelem Zákona o výkonu trestu odnětí svobody je upevnit přerušeni sociálně záporné vazby, přeměnit nahromaděné negativní zkušenosti a zvyky. K nařízení výkonu trestu je příslušný zásadně soud, který ve věci rozhodl. Do výkonu trestu odnětí svobody se započítává za určitých podmínek také výkon vazby. Tento trest se vykonává ve věznicích diferencovaně v některé ze čtyř skupin (dohled, dozor, ostraha a zvýšená ostraha) (Česko, Zákon č. 169/1999 Sb.). O zařazení odsouzeného do příslušné skupiny rozhoduje soud.

Trestní zákon stanoví hranici dospělosti dovršením osmnáctého roku života (Česko, Zákon č. 169/1999 Sb.). Psychické dozrávání je však procesem pozvolným, dlouhodobým a individuálním. Chování mladých jedinců, kteří dosáhli věkovou hranici dospělosti, tak nemusí korespondovat s chováním jedinců skutečně zralých. V jejich jednání se prolínají prvky podobné jednání adolescentů s prvky jednání psychicky zralých lidí. Právě z těchto důvodů, je mezi dospělými pachatelé trestné činnosti zastoupen velký podíl mladých pachatelů (Čepelák, 1987).

V roce 1989 došlo k výrazným změnám zacházení s vězni v duchu Standardních minimálních pravidel pro zacházení s odsouzenými spolu s akceptací Evropských vězeňských pravidel (Evropská vězeňská pravidla, 1993). V souladu s těmito pravidly lze říci, že programy zacházení s odsouzenými, také nazývané **Resocializační programy** (dále jen RP) jsou jednou ze základních forem nápravně výchovné činnosti, které mají sledovat zachování zdraví a sebeúcty, a pokud to doba výkonu trestu dovolí i rozvíjení osobního smyslu pro zodpovědnost a podporu takových postojů a dovedností, jež odsouzeným pomáhají k reintegraci po návratu do společnosti a zvýší se tím pravděpodobnost, že tyto osoby povedou po propuštění soběstačný život v mezích platných zákonů (NGŘ 35/2011). **Programy zacházení s odsouzenými**, jsou ukotveny v metodickém listě generálního ředitele č.18 (ML GŘ VS ČR 18/ 2004).

Dizertační práce se zaměřila na programy zacházení (dále jen PZ), jejich stanovení, vlastní realizaci ve věznici Bělušice. Tyto PZ představují souhrn pracovních, vzdělávacích, terapeutických a zájmových aktivit s diferencovaným a individuálním přístupem ke každému odsouzenému nejen při realizaci, ale především při stanovování PZ. (člení se do následujících oblastí: pracovní aktivity, vzdělávací aktivity, speciálně výchovné postupy, zájmové aktivity a oblast utváření vnějších vztahů). PZ by měly obsahovat konkrétně formulovaný cíl, kterým je posun u odsouzeného v jeho hodnotové orientaci, vyjádřitelný jeho sociálovávaným chováním a jednáním. Skladba programu zacházení vždy sleduje dosažení účelu výkonu trestu.

Ve věznicí Bělušice jsou také umístováni k výkonu trestu odnětí svobody odsouzení muži pro nejzávažnější trestné činy (vražda, loupežné přepadení). Společenská závažnost trestných činů MD se pohybuje v široké škále od nejlehčích deliktů až po ty nejzávažnější násilné trestné činy, charakteristické svojí neregulovatelnou agresivitou až brutalitou, útokem na jedince a jeho zdraví (např. loupežné přepadení, ublížení na zdraví, a těžké ublížení na zdraví s následkem smrti). Specifikem věznicí Bělušice je zřízení Specializovaného oddělení pro odsouzené blízké věku mladistvého 18 - 26 let, pro něž byl vytvořeny resocializační programy s důrazem na individuální zacházení.

Zvláštností psychiky mladých dospělých odsouzených (dále jen MD) jsou zevrubně popsány v kapitole 4. a v kapitole č. 5., týkající se specifik druhého života odsouzených a projevů agresivity a autoagresivity a vlastního chování odsouzených MD v penitenciárním prostředí. V procesu adaptace na penitenciární prostředí u MD se objevuje jak agresivita, tak autoagresivita a to jak mezi vězni navzájem, tak i ve formě vlastního sebepoškozování (řezné rány, poškozování tělesné integrity, sebevražedné pokusy, ale i odmítání stravy). Často mezi MD sílí pocity zneklidnění, úzkosti, deprese, somatických obtíží. Pro MD jsou také typické různé formy osobnostní nevyrovnanosti, lability, hledání únikových mechanismů, tendence k manipulaci, tendence ke lži, tendence ke zkreslování skutečností podle budoucího očekávání následků a důsledků vlastního jednání a chování. Nejčastěji se tato psychická labilita a nevyrovnanost u MD projevuje v určitém uceleném komplexu psychických stavů (Gillernová, Boukalová, 2006).

V České republice zatím nebyl proveden systematický a metodologicky relevantní výzkum, který by se zaměřoval na efektivitu různých druhů intervencí ve vztahu k odsouzeným s bezprostředním dopadem na snižování kriminogenních rizik nebo dopadem na skutečnou recidivu, ve smyslu jejího možného snižování.

Výzkum a jeho charakteristika

Hlavním cílem výzkumu dizertačního projektu výzkumu bylo zaměřit se na efektivitu programů zacházení s mladými odsouzenými v konkrétní věznicí Bělušice a ověřit výzkumné předpoklady a výzkumné otázky, volně podle Ferjenčík (2000). Předpokládali jsme, že mladí odsouzení zařazení do experimentální skupiny, kteří absolvují ucelený resocializační program, dosáhnou změny ve vybraných proměnných osobnostně sociálního charakteru, zatímco odsouzení, kteří výkon trestu naplňovali standardně (bez individuálně stanoveného resocializačního programu), srovnávací skupina odsouzených, nebude moci takových změn dosáhnout. Ve výzkumu jsme pracovali s několika předpoklady a výzkumnými otázkami:

- **Předpoklad č. 1:** Mezi výsledky opakovaného dotazování věnovanému vybraným osobnostním charakteristikám (rysům) před a po absolvování resocializačního programu (první a druhé měření) u experimentální skupiny odsouzených bude statisticky významný rozdíl. Po ukončení celého resocializačního programu dojde ke změnám sledovaných hodnot u experimentální skupiny odsouzených ve prospěch jejich příznivěji orientované socializace.
- **Předpoklad č. 2:** Mezi výsledky stejně zaměřeného opakovaného dotazování (prvního a druhého měření) u členů srovnávací skupiny odsouzených v časovém rozmezí daném délkou trvání resocializačního programu (tři roky), nebude konstatován statisticky významný rozdíl. U hodnot B (fobie), D (somatické obtíže), E (deprese) a F (hysterie). U členů srovnávací skupiny nedojde v průběhu doby tří let k žádné statisticky významné změně těchto sledovaných hodnot.
- **Předpoklad č. 3:** Mezi výsledky totožného opakovaného dotazování (prvního a druhého měření) u členů srovnávací skupiny odsouzených v časovém rozmezí daném délkou trvání resocializačního programu (tři roky), bude konstatován statisticky významný rozdíl u hodnot A (anxieta) a C (obsesionalita). U členů srovnávací skupiny dojde v průběhu doby tří let ke statisticky významné změně těchto sledovaných hodnot.

Z uvedených předpokladů vycházejí následující výzkumné otázky:

1. Jaký je rozdíl v hodnotách měřených rysů osobnosti u jednotlivých odsouzených mužů zařazených do experimentální skupiny a do srovnávací skupiny v prvním dotazníkovém šetření?
2. Jaký je rozdíl v hodnotách měřených rysů osobnosti u jednotlivých odsouzených mužů zařazených do experimentální skupiny a do srovnávací skupiny v opakovaném (druhém) dotazníkovém šetření?
3. Jak lze charakterizovat změny, ke kterým došlo u odsouzených z experimentální skupiny při posouzení výsledků v prvním a druhém dotazníkovém šetření, tj. před absolvováním resocializačního programu a po jeho ukončení?
4. Jak lze charakterizovat změny, ke kterým došlo u odsouzených ze srovnávací skupiny při posouzení výsledků v prvním a v opakovaném dotazníkovém šetření?
5. Jaké změny v chování odsouzených pravděpodobně souvisejí s procesem prizonizace, který je regulován resocializačními programy?

6. Jaké změny v chování odsouzených pravděpodobně souvisejí s procesem prizonizace, který není regulován výzkumným záměrným a individuálně zaměřeným resocializačním působením na jednotlivé odsouzené?

7. Které zjištěné výsledky přispívají k podpoře efektivity resocializačních programů a jak je lze uplatnit v penitenciární praxi individuálního zacházení s odsouzenými v míře potřebné pro snižování recidivy?

8. Jaká úskalí se objevují v realizaci individuálních programů zacházení s mladými odsouzenými ve vztahu k odsouzeným a ve vztahu k pracovníkům vězeňské služby?

Experimentální skupina čtyřiceti odsouzených byla vystavena intervencím v působení individuálně stanovených resocializačních programů, které se byly stanoveny po dobu 3 let (a to od roku 2008 do roku 2011), oproti **srovnávací skupině čtyřiceti odsouzených**, kteří nebyli v tomto žádném speciálním resocializačním programu zapojeni (nebyl jim stanoven žádný resocializační program).

Veškerá získaná data byla pečlivě zaznamenána, byla provedena dlouhodobá pozorování vlivu resocializačních programů na vybrané odsouzené a to po dobu několika let, s cílem komplexního zmapování a opsání formování každého respondenta včetně pohledu na změnu jeho postojů, hodnot, i pohledu na posun jeho životních cílů, na změnu reality prožívání, volně podle Hendl (2006).

Soubor všech osmdesáti respondentů s řad odsouzených blízkých věku mladistvého a to jak ze skupiny experimentální, tak ze skupiny srovnávací, byl podroben sběru anamnestického sběru dat, která představovala údaje o věku odsouzených, jejich vzdělání, vlastního zhodnocení kvality rodinného soužití, počet sourozenců, druh zaměstnání, zhodnocení zdravotního stavu včetně možnosti léčení závislostí, užívání drog, diferenciací zájmů a zálib, očekávání problémů ve výkonu trestu odnětí svobody, zda po propuštění mají zajištěné ubytování či návrat do své vlastní rodiny nebo k rodičům (příloha č. 17).

Ve spolupráci se spisovým oddělením byla dána k dispozici další data představující skladbu trestné činnosti, druh trestné činnosti, počet odsouzení, délku trestu. Tato data byla extrahována také z rejstříku trestů jednotlivých odsouzených. Další metodou bylo přímé pozorování, řízený strukturovaný rozhovor se všemi odsouzenými, a testování odsouzených za pomoci dotazníku M.H.Q. (Middlesex Hospital Questionnaire) in the diagnosis of psychoneuroses (příloha č. 13), který mapuje několik osobnostních vlastností. Měření bylo provedeno u obou výzkumných skupin (**experimentální** a **srovnávací**) a to jak na začátku výzkumu, tak na jeho samotném konci.

Výsledky výzkumu a jejich rozbor jsou v závěrečných kapitolách (kapitola č.7, 7.3 a 7.4) dizertační práce přehledně zpracovány, prezentovány a popsány.

Výsledky výzkumu, souhrnná prezentace analýzy

Experimentální skupina 40-ti odsouzených, pro porovnání výsledných hodnot dosažených před a po absolvování RP jsme použili parametrický test předpokladu o parametrech dvou rozdělení, konkrétně párový t-test, tabulka č. 1.

Testovací kritéria párového t-testu - Experimentální skupina odsouzených						
Zkoumané parametry	Aanxieta	Bfobie	Cobsesional.	Dsom.obt.	Edeprese	Fhysterie
$\bar{d}_{\text{průměrná}}$	5,305	3,8775	3,115	1,9425	3,4925	-0,355
s_d	0,91678	0,7741	1,14501	0,9594	0,81693	0,42181
testovací kritérium t	36,5974	31,6801	17,2059	12,8053	27,0384	-5,3228
$t_{0,01(39)}$	2,704					

Tab. č. 1 Testovací kritéria párového t-testu pro **experimentální skupinu odsouzených**

U všech testovaných parametrů A (anxieta), B (fobie), C (obsesionalita), D (somatické obtíže), E (deprese), F (hysterie) je absolutní hodnota testového kritéria větší než kritická hodnota Studentova rozdělení. Pro tyto hodnocené parametry experimentální skupiny odsouzených padla vypočtená hodnota testového kritéria do kritického oboru.

U zkoumaných parametrů A (anxieta), B (fobie), C (obsesionalita), E (deprese) došlo ke statisticky významnému zvýšení hodnot u jednotlivých odsouzených a u zkoumaného parametru D (somatické obtíže) a F (hysterie) došlo ke statisticky významnému snížení hodnoty.

Na hladině významnosti $\alpha = 0,01$ pak přijímáme výzkumný předpoklad č.1 – **mezi zjištěnými hodnotami prvního a druhého měření (sledované hodnoty před a po absolvování RP) je statisticky významný rozdíl** a po ukončení celého resocializačního programu dojde k významným pozitivním změnám v projevech sledovaných osobnostních charakteristik (předpoklad č. 1).

Výsledky dokládají, že tento předpoklad č. 1 je platný a poukazují na efektivitu individuálně stanovených resocializačních programů pro odsouzené.

Srovnávací skupina 40-ti odsouzených, pro porovnání výsledných hodnot dosažených při prvním a druhém měření srovnávací skupiny odsouzených jsme použili parametrický test předpokladu o parametrech dvou rozdělení, konkrétně párový t-test, tabulka č. 2.

Testovací kritéria párového t-testu Srovnávací skupiny odsouzených						
Zkoumané parametry	Aanxieta	Bfobie	Cobsesional.	Dsom.obt.	Edeprese	Fhysterie
$d_{\text{průměrná}}$	0,685	0,3775	-0,6525	0	0,17	0,2925
s_d	1,03764	1,23361	1,07034	0	0,95574	0,80714
testovací kritérium t	4,17518	1,9354	-3,8556	0	1,12497	2,29195
$t_{0,01(39)}$	2,704					

Tab. č. 2 Testovací kritéria párového t-testu pro srovnávací skupinu odsouzených

U testovaných parametrů A (anxieta) a C (obsesionalita) jsou absolutní hodnoty testového kritéria větší než kritická hodnota Studentova rozdělení. Pro tyto hodnocené parametry srovnávací skupiny odsouzených padla vypočtená hodnota testového kritéria do kritického oboru.

Na základě zjištěných výsledků je zřejmé, že mezi hodnotami obou měření s časovým odstupem tří let u zkoumaných proměnných A (anxieta) a C (obsesionalita) je statisticky významný rozdíl, můžeme proto přijmout předpoklad č. 3, který vyjadřoval očekávání ke změně hodnot proměnných A (anxieta) a C (obsesionalita), že u respondentů z řad odsouzených mužů ze srovnávací skupiny dojde v průběhu tří let ke statisticky významné změně těchto námi sledovaných hladin hodnot na hladině významnosti $\alpha = 0,01$.

Přičemž u rysu A (anxieta) došlo ke statisticky významnému snížení hodnot (zlepšení sledovaných hodnot v jejich kvalitě) a u zkoumaného parametru C (obsesionalita) došlo ke statisticky významnému zvýšení hodnot (zhoršení hodnot sledovaných hodnot v jejich kvalitě).

Předpoklad č. 2 byl spojen se zkoumanými parametry hladin B (fobie), D (somatické obtíže), E (deprese) a F (hysterie) vyjadřoval, že mezi výsledky opakovaného dotazování (prvního a druhého měření sledovaných hodnot) členů srovnávací skupiny odsouzených v časovém rozmezí tří let, nebude statisticky významný rozdíl u hodnot proměnných B (fobie), D

(somatické obtíže), E (deprese) a F (hysterie). Předpokládali jsme, že, že u respondentů ze srovnávací skupiny nedojde k statisticky významné změně sledovaných hodnot.

Absolutní hodnoty testového kritéria jsou menší než kritická hodnota Studentova rozdělení. Pro tyto hodnocené parametry srovnávací skupiny odsouzených, nepadla vypočtená hodnota testového kritéria do kritického oboru. Na základě zjištěných výsledků lze proto přijmout předpoklad č. 2, že mezi hodnotami „před a po absolvování“ RP u zkoumaných parametrů B (fobie), D (somatické obtíže), E (deprese) a F (hysterie) srovnávací skupiny odsouzených není statisticky významný rozdíl (a to na hladině významnosti $\alpha = 0,01$).

- **Bylo položeno celkem osm výzkumných otázek**, na které se nám podařilo nalézt odpovědi (kapitola č. 7.3), kdy:
- 1/ Mezi oběma skupinami odsouzených jsme ve sledovaných proměnných zjistili statisticky významný rozdíl (testováno na 1% hladině významnosti). Lze říci, že odsouzení zařazení do experimentální skupiny, kteří byli vystaveni vlivu působení proměnných (RP) můžeme uvažovat o tom, že absolvovaný resocializační program v délce tří let měl vliv na zkoumané hladiny hodnot, kdy došlo k jejich snížení. Tento zjištěný rozdíl hodnotili sami odsouzení zařazení do experimentální skupiny kladně. Pozorovali sami na sobě, že se dokáží prosadit mezi odsouzenými i bez použití fyzického násilí, bez vulgarismů, že dokáží se spoluodsouzenými diskutovat, že dokáží přijímat i informace, dokáží si přizpůsobit a respektovat sdělení a příkazy autorit zaměstnanců.
- 2/ Respondenti ze srovnávací skupiny odsouzených vykazovali významně vyšší míru sledovaných proměnných při prvním, ale i po druhém testování. Tento výsledek může poukazovat na to, že pokud nebudeme na odsouzené během výkonu trestu odnětí svobody záměrně působit v souladu s jejich osobnostními a sociálními charakteristikami, tak potom nemůžeme očekávat změnu některých projevů jejich chování. Ve sledované srovnávací skupině šlo především o vysoké hodnoty B – fobie, D – somatické obtíže, E – deprese, F – hysterie, A – anxiety a C – obsesionality. Stále vyšší hladiny sledovaných hodnot představují pro jednotlivé odsouzené obtíže, které se projevují zejména ve vztahové oblasti odsouzených mezi sebou, vyvolávají a spouštějí konflikty, nedorozumění a řadu problémů, které ve svých projevech i důsledcích mohou přetrvávat i do civilního života jednotlivců.

- 3/ U experimentální skupiny odsouzených došlo po absolvování RP k významnému snížení hladin u vybraných rysů osobnosti. K této změně nedošlo „najednou“, ale už v samotném průběhu tříletého resocializačního programu si bylo možné všimnout postupných změn při práci s odsouzenými. Tyto postupné změny byly pozorovatelné nejen pracovníky vězeňské služby, ale zároveň odsouzenými samotnými. Nápadné bylo, že přestávali být agresivními a to jak verbálně tak i neverbálně. Postupně začali přijímat nabízené formy jednání, řešení konfliktů, porozumění sdělení jiného odsouzeného. Bylo jimi samotnými velmi pozitivně hodnoceno i to, že dokázali pochopit jednání svých nejbližších (rodina-matky, otce, sourozenců, manželek i přítelkyň), kteří žijí v civilním prostředí, musí denně řešit náročné životní situace, ve kterých oni sami také zůstali osamoceni a jsou na všechny problémy a jejich řešení odkázáni v pomoci institucí a úřadů.
- 4/ Tyto změny lze charakterizovat jasně jako „statisticky nevýznamné“, u srovnávací skupiny odsouzených však nedošlo ani k významnějším změnám v jejich chování a jednání ve výkonu trestu. Případné změny měli pouze dílčí charakter, týkaly se nikoli celé skupiny, ale spíše jednotlivých odsouzených a zároveň zpravidla jen některých námi sledovaných projevů. Naše zjištění poukazují na skutečnost, že resocializační změny u odsouzených předpokládají podporu specificky sestavených edukačních a resocializačních programů, vzhledem ke skutečnosti, že samo penitenciární prostředí se svými běžně poskytovanými standardními a odbornými službami nestačí pro docílení změn v reagování, jednání, myšlení a chování odsouzených.
- 5/ Změny v chování odsouzených, které byly regulovány RP a jsou propojeny s procesem prizonizace, se dotýkají zejména změn v chování jednotlivých odsouzených především mezi sebou, v jejich vzájemných vztazích. Mezi další změny v chování můžeme přiřadit kupříkladu postupně jiné reagování v naučených vzorcích maladaptivního. Patří mezi ně zvýšená dráždivost a neadekvátní reagování na verbální a neverbální agresivní projevy ostatních odsouzených, vzájemné neodůvodněné osočování, šikanování mezi odsouzenými, drobné krádeže, ale i sebepoškozování, včetně dokončených suicidií.
- 6/ Mezi změny v reagování a chování odsouzených, které pravděpodobně souvisejí s procesem prizonizace a tyto změny nebyly regulovány záměrným a individuálně nestanoveným resocializačním působením, lze přiřadit např. hysterické projevy osobnosti, úzkostné prožívání jednotlivých odsouzených. Tyto změny v chování odsouzených, které nebyly nijak speciálně regulovány, záměrně ovlivňovány, ale

odvíjely se pouze v čase věznění, který sebou nese změněné hodnoty prožívání, změněné usuzování, změněné chování, které podléhá prizonizačním vlivům ostatních odsouzených. Je to čas, doba, reakce na délku času stráveného ve vězení, tedy přímo souvisí s dobou odloučení od civilních podnětů, odloučení od rodiny a tato doba je přímo úměrná možné ztrátě sociálního zázemí, což je např. velmi dobře rozvedeno v kazuistice č.4.

- 7/ Výsledky výzkumu ve shodě s dlouholetou praxí autorky přispívají významnou měrou k efektivnímu zacházení s jednotlivými odsouzenými, což dobře ilustruje např. kazuistika č.1. Mezi zjištěné výsledky, které přispívají k podpoře efektivity patří přímá práce s odsouzenými, jasně stanovená doba začátku a konce konání jednotlivých aktivit, připravenost a erudice odborných pracovníků, kteří s těmito odsouzenými pracují. V neposlední řadě patří k efektivnímu zacházení samotné stanovení RP jednotlivým odsouzeným, kdy tyto programy reflektují na individuální zvláštnosti a individuální potřeby jednotlivých odsouzených. Tyto programy jsou odsouzeným tzv. „šity na míru“.
- 8/ Úskalí ve vztahu k realizaci individuálních programů zacházení s mladými odsouzenými spatřujeme v praktické realizaci „přesného“ a odborného diferencování a stanovení relevantních potřeb jednotlivých odsouzených a podmínek pro nastartování resocializačních procesů. V praxi toto znamená, využít a správně rozlišit získané informace o každém jednotlivém odsouzeném, které je základem diferencování jako jsou: osobní anamnéza, rodinná anamnéza, kriminální anamnéza, charakter trestné činnosti, míra recidivy. Dále je důležité provedení relevantního psychologického vyšetření, čímž je myšleno také diferencování mezi druhy psychologického vyšetření (např. odsouzený, který je odsouzen k výkonu trestu odnětí svobody na jeden rok, jeho psychologické posouzení může mít orientační charakter oproti odsouzenému, který je odsouzen k výkonu trestu odnětí svobody v řádu několika let, tak u takového odsouzeného bude nutné zpracovat komplexní psychologické posouzení s využitím všech relevantních a dostupných diagnostických metod).

Závěr

V této závěrečné části námi předkládaných tezí můžeme konstatovat, že si zcela plně uvědomujeme, že osobnostní struktura mladého dospělého je již z velké části zformována, proto je dosažení změny určitých vlastností obtížné a často se přes všechnu snahu nedaří tuto změnu

uskutečnit nebo se podaří dosáhnout menší (vnitřní) změny. Je ale také dosti doložitelných případů, kdy ve vězeňském prostředí dochází ke zlepšení vnitřního prostředí jednotlivců a ti jsou schopni se navrátit do civilního života a zapojit se plnohodnotně do pracovního a rodinného prostředí.

Zohledňujeme také fakt, že proces resocializace u mladých dospělých by se měl skládat z intenzivního systematického a výchovného působení, pevného vedení a systematické kontroly, při důsledném přihlížení k individuálním zvláštnostem každého jednotlivého odsouzeného, kdy součástí individuální mapy každého odsouzeného je komplexní psychologické vyšetření a stanovení individuálního resocializačního plánu.

Proto si myslíme, že by bylo vhodné, na základě zjištěných výsledků výzkumu a těchto relevantních úvah, zamyslet se nad penitenciárním působení Vězeňské služby, ve smyslu nalezení dalších vhodných aplikací stávajících PZ.

Spolu s tímto aspektem se nám jeví více než potřebné navýšit i počty zaměstnanců vězeňské služby z řad specialistů (sociálních pracovníků, pedagogů, psychologů, vychovatelů-terapeutů), ale i počty ostatních uniformovaných vězeňských pracovníků.

Víme, že efektivnost procesu resocializace záleží také na adekvátnosti vězeňských podmínek (kapacita věznic, organizační struktura věznic), na osobnosti každého odsouzeného (pachatele trestné činnosti), na profesionální úrovni vězeňských pracovníků a rovněž na míře fungujícího systému postpenitenciární péče o osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody do civilního života. Myslím si, že i tato efektivnost procesu resocializace by měla být také podpořena.

Zatím novou a doposud podceňovanou skutečností je nárůst počtu vězněných cizinců, kteří často pocházejí z odlišných kultur s jinými sociálními návyky, kulturními tradicemi, morálními hodnotami a jiným hodnotovým systémem. Proto podpora vzdělání vězeňského personálu o jazykové dovednosti, se nám jeví jako nezbytné a vzhledem k nárůstu vězněných cizinců.

Zamyšlení se nad obsahem a zaměřením disertační práce v kontextu „českého vězeňství“ by byla velmi široká, obsáhlá, tématicky a názorově velmi různorodá, myslím si, že snižování trestné činnosti patří mezi nejdůležitější úkoly policie ČR, státních zastupitelství, soudů, vězeňství, zákonodárných sborů, státních orgánů a organizací, školství, výchovných institucí, zdravotnictví, vědeckovýzkumných pracovišť, náboženských společností, církví, zájmových organizací, charitativních institucí. Nemůžeme v tomto závěrečném shrnutí opomenout ani na významnost a jedinečnost působení rodiny a rodinného výchovného socializačního působení, které je nenahraditelné. Musíme tedy v závěrečném konstatování říci, že snižování trestné

činnosti patří a bude i nadále patřit mezi nejdůležitější úkoly celé společnosti.

Přenesení získaných výzkumných poznatků do penitenciární praxe by mohlo dojít k posunu v penitenciárním zacházení s mladými odsouzenými, čímž by bylo splněno mé očekávání přínosu této dizertační práce.

VÝBĚR Z POUŽITÉ LITERATURY

- AGRYLE, M. *Sociale Interaction*. A vision of Transaction Publishers, New Brunswick (USA) and London (U.K.), 2009.
- ALLNUTT, S., WOOD, L., WILHELM, K., BUTLER, T. *Temperament, substance use and psychopathology in a prisoner population: implications for treatment*. Australian and New Zealand Journal of Psychiatry, 11, 2008.
- ANDREWS, D. A., BONTA, J. *The psychology of Criminal Conduct (4th. edn.)*. Cincinnati, OH: Lexis Nexis/ Anderson Publishing Co, 2006.
- ARENDTOVÁ, H. *O násilí*. Oikumene, Praha, 1996.
- ARNETT, J. J. *The Minding Road from Late Teens through the Twenties*. Oxford University Press, 2004.
- BAČOVÁ, V., BAUMGARTNER, J. *Socialne poznávanie v sociálnej psychológii. Analýza a hodnotenie dosavadného vývoja*. Čs. psychol., 1987.
- BALCAR, K. *Náprava poruch psychického vývoje*. Grada, Praha, 1994.
- BALCAR, K. *Úvod do studia psychologie osobnosti*. Mach, Chrudim, 1991.
- BALDWIN, J., BOTTOMS, A. E. *The urban criminal: A study in Scheffield*. London: Tabis

Tock Publications, 1976.

BANDURA, B. *Sociale Untersstutzung und Karankheit*. Frankfurt, 1981.

BAUMGARTNER, F. *Posudzovanie situácií interpersonálnej agresie a jeho vzťah k strategiam agresivního správania*. Čs. psychol., 1995.

BERGVALL, A., NILSSON, T., HANSEN, S. *Exploring link between character, personality disorder and neuropsychological fiction*. European Psychiatry 16, 2003.

BIEDERMANOVÁ, E., PETRAS, M. *Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení*. Institut pro kriminologii a sociální prevenci, IKSP, Praha 2011.

BLATNÍKOVÁ, Š., NETÍK, K. *Predikce vývoje pachatele*. IKSP, Praha, 2008.

BREAKWELL, G. M. *Interviewing. Research methods in psychology*. Thousand Oaks: Sage, 2000.

CANTER, D. *Criminal shadows*. London, Penguin, 1995.

CANTER, D., HODGE, S. *Criminal's mental maps*. Arizona, Oryx Press, 2000.

CASEY, J. E., JOYCE, P. R. *Personality disorder and the temperament and character inventory in the elderly*. Acta Psychiatrica Scandinavica, 4, 1999.

CRONBACH, L. J. *Essentials of Psychological testing*. 5th ed. Harper and Row, New York, 1990.

CROWN, S., CRIPS, AH. *Ashort clinical diagnostic self-rating scale for psycho-neurotic patients. The Middlesex Hospital Questionnaire (MHQ)*. British Journal of Psychiatry 1966.

CZAPÓW, C., JEDLEWSKI, S. *Resocializační pedagogika*. Praha, SPN, 1981.

ČÁP, J., DYTRYCH, Z. *K teorii konfliktu, frustrace a stresu*. Čs. psycholog, 1996.

ČESKÉ VĚZEŇSTVÍ, časopis č. 7/2011, RZ MK ČR 6334, ISSN 1213-9297.

ČESKÉ VĚZEŇSTVÍ, časopis č. 4/2012, RZ MK ČR 6334, ISSN 1213-9297.

ČEPELÁK, J. *Penitenciární psychologie I. díl*. Výzkumný ústav penologický, Praha, 1987.

ČEPELÁK, J. *Psychometrické zkoumání agresivity*. Výzkumný ústav penologický, Praha, 1987.

ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou, Nakladatelství Fakta, 1998.

ČÍRTKOVÁ, L. *Forezní psychologie*. Praha, Support, 1994.

ČESKO. Zákon č. 110/1999 Sb., v platném znění, kterým se vydává Řád výkonu trestu. Staženo 1. 6. 2010 z <http://business.center.cz/business/pravo/zakony/>

ČESKO. Zákon č. 169/1999 Sb., O výkonu trestu odnětí svobody, v platném znění. Staženo 1. 6. 2010 z <http://business.center.cz/business/pravo/zakony/>

ČESKO. Zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, ÚZ Sagit, podle stavu k 26. 1. 2009.

- DEAUX, K., WRIGHTSMAN, L. *Social Psychology*. (Fifth Ed.). Pacific Grove, California, Books/ Cole, 1988.
- DITTMAR, H. *The social psychology of material possessions: To have is to be*. New York: St. Martinspress, 1992.
- EVROPSKÁ PRAVIDLA. *O provádění alternativních sankcí a opatřeních se týkají alternativ k věznění, probaci a postpěče o propuštěné vězně*. Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy (92)16 z 19. října 1992.
- DUNN, C. S. *Crime area research. A spatial perspective*. New York: Columbia University Press, 1980.
- EVROPSKÁ VĚZEŇSKÁ PRAVIDLA, 1993.
- FARRINGTON, D. P. *The explanation and prevention of youth offending. Delinquency and crime. Current theories*. New York: Cambridge University Press, 1996.
- FARRINGTON, D. P., COID, J. W. (eds): *Early Prevention of Adult Antisocial Behaviour*. Cambridge University Press Cambridge, 2003.
- FERJENČÍK, J. *Úvod do metodologie psychologického výzkumu*. Portál, s.r.o., Praha, 2000.
- FISHER, G. N. *Individuals and environment: A psychological approach to work space*. New York: Walter, Gruite, 1997.
- FOCAULT, M.: *Dějiny šílenství*. Portál, s.r.o., Praha, 1996.
- GILLERNOVÁ, I., BOUKALOVÁ, H. *Vybrané kapitoly z kriminalistické psychologie*. Praha UK, Nakladatelství Karolinum, 2006.
- HÁLA, J., *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, 2006.
- HALGIN, R. P. *Abnormal Psychology*. Brown and Benchmark, Madison, 1994.
- HARE, R. D. *The Hare psychopathy Checklist-Revised*. Toronto, Canada: Multi Health Systems, 1990.
- HARTL, P. *Psychologický slovník*. Praha, Slovník-edice, 1994.
- HERETIK, A. *Forezná psychologia*. Bratislava, SPN-Polygraf Print, Prešov, 2004.
- HERMOCHOVÁ, S. *Metody aplikované sociální psychologie I. Interakční programy, interakční hry a tematická intervence*. Praha, UK, 1989.
- HINDELANG, M. J. et al.: *Violence of Personal Crime*. Cambridge, 1978.
- HOLLIN, C. R.: *Psychology and crime. An Introduction to criminological psychology*. New York: Routledge, 1989.
- HENDL, J. *Přehled statistických metod*. Praha, Portál s.r.o., 2006.
- HUDEČEK, J., PAPICA, J. a kol. *Autoregulační mechanismy osobnosti*. Psychol. zprávy, Brno

ČSAV, 1985.

CHAIKEN, M. R., CHAIKEN J. M. *Identifying type offender for public policy*. Crime and Delinquency, 30, 1984.

JANÍK, T. *Diagnostika duševních poruch*. Praha, Avicenum, 1987.

JANOUSEK, J. a kol. *Metody sociální psychologie*. Praha, Svoboda, 1984.

JANOUSEK, J. a kol. *Sociální psychologie*. Praha, SPN, 1988.

JIRIČKA, V., PROKEŠOVÁ, J. E. *Úvod do zkoumání efektivity intervenčních programů v českých věznicích*. VS ČR OVVT, Praha, 2012.

KEITH, F., PUNCH, *Úspěšný návrh výzkumu*. Portál, s. r. o., Praha, 2008.

KOUDELOVÁ, A. *Psychologické otázky delikvence*. Praha, 1995

KOŽNAR, J. *Rodinná výchova ve vztahu k dissociálnímu chování a jeho prevenci*. Psychol. a patopsychol. dětí a ťa, 1976.

KUDRIAVTSEV, J. A., RATINOVA, N. A. *The psychological typology of criminal Homicidal aggression*. International Journal of Offender Therapy and Cooperative Kriminology, 43, 1999.

KULKA, J. *Metody sociální psychologie I*. Praha, SPN, 1993.

LAZARUS, R. S. *Stres, coping and illness*. Springer, New York, 1984.

MACHALOVÁ, M. *Adaptácia osobnosti v sociálnom prostredí*. Čs. Psychol. 1990.

MAREŠOVÁ, A. *Resortní statistiky-základní zdroj informací o kriminalitě v České republice*. (Vybrané metody kriminologického výzkumu – svazek 2.). IKSP, Praha, 2011.

MARŠÁLOVÁ, L. *Metodológia a metódy psychologického výzkumu*. SPN, Bratislava, 1990.

MATĚJČEK, Z., BUBLEOVÁ, V., KOVAŘÍK, J. *Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace. I. část. Děti z náhradní rodinné péče*. Čs. psychol., 1966.

MATOUŠEK, O. *Mládež a delikvence*. Portál, Praha, 1998.

MEADOR, D. B., ROGERS, C. R. *Person, centred therapy*. Illinois, Peacock Publishers, 1984.

MEYERS, D. G. *Social. psychology*. New York, Mc GRAW-HILL, INC, 1993.

MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*, Grada Publishing, a.s., Praha 7, 2006.

MÍČEK, L. *Úvod do psychologické metodologie II*. Praha, SPN, 1986.

MIKŠÍK, O. *Úvod do psychologické metodologie*. Praha, FF UK, 1986.

ML GŘ VS ČR č. 18/2004, kterým se stanoví náležitosti programů zacházení a pravidla zpracovávání, jejich evidence a dokumentace

MURDER, R. T. *Personality pathology and treatment out come in major depression*. Review.

- American Journal of Psychiatry, 3, 2002.
- NAKONEČNÝ, M. *Lexikon psychologie*. Vodnář, Praha, 1995.
- NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha, Academia, 1995.
- NĚMEC, J. *Psychopatie a kriminalita*. Praha, MV ČR, Centurion, 1993.
- NETÍK, K. *Kriminální agresor*. Bulletin studijního a Výzkumného oddělení ředitelství SNV ČR. Praha, 1991.
- NETÍK, K. *Psychologie a právo*. C. H. Beck, Praha, 1999.
- NETÍK, K. *Kriminální agresor*. Bulletin studijního a Výzkumného oddělení ředitelství SNV ČR. Praha, 1991.
- NETÍK, K., NETÍKOVÁ, D. *Vybrané kapitoly z forenzní psychologie pro právníky*. PF UK Praha, 1991.
- NEVMAN, O. *Defensible space. Crime preventive trough environmental design*. New York, NY: Mac Millan, 1972.
- NGŘ č. 35/2011, *Minimální standardy pro tvorbu a realizaci standardizovaných programů ve výkonu trestu odnětí svobody*.
- PAPICA, J. *Osobnostní proměnné, atribuční analýza a rizikové chování*. Čs.psychol., 1981
- PARKER, L. C., MEYER, R. D., MONAHAN, C. H. *Interpersonal. Psychology for Criminal Justice*. West Publishing Company, New York, 1989.
- PETRUSEK, M., a kol. *Sociologie*. Praha, SPN, 1994.
- POLIŠENSKÁ, V. A. *Kvalitativní výzkum ve vězeňském prostředí a ovlivňující faktory. Vybrané aspekty teorie a praxe*. Olomouc, 2005.
- PONĚŠICKÝ, J. *Agrese, násilí a psychologie moci v životě i v procesu psychoterapie*. Triton, 2. doplněné vydání, Praha, 2010.
- POTCHAK, M., Mc. GLOIN, J., ZGOBA, K. *A spatial analysis of criminales for*. Newark, New Jersey. Criminal Justice Policy Review, 13, 2002.
- POTCHAK, M., Mc. GLOIN, J., ZGOBA, K. *A spatial analysis of criminales for*. Newark, New Jersey. Criminal Justice Policy Review, 13, 2002.
- PRAŠKO, J. a kol. *Poruchy osobnosti*. Portál, Praha, 2003.
- PREISS, M. *Diagnostika poruch osobnosti, chyby a omyly*. Sanguis, 2005.
- RADA EVROPY A REFORMA EVROSPKÉHO VĚZEŇSTVÍ, *Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod*, (1950, CETS 005), Praha, 1996.
- RUTTER, M. *Juvenile Delinquency. Trend and Perspectives*. Harmonds worth, 1983.
- RUTTER, M. *Child and adolescent psychiatry*. Blackwell, Oxford, 1985.
- ŘEZNÍČEK, M. *Prevence sociálních deviací I*. Praha, UK, 1994.
- ŘÍČAN, P. *Základy psychometrie*. Bratislava, Psychodiagnostické testy, 1980.

- SDOLAN, M., RENNIE, C. *Is juvenil psychopathy associated with low anxiety and far inconduct – disordered male offenders?* Journal of Anxiety disorders, 21, 2007.
- SHEINOST, M. *Kriminalita očima kriminologů*, Praha, IKSP, Vydavatelství Kufr, 2010.
- SHOVER, N. *Burglary. Crime and Justice. A review of research.* University of Chicago Press, 1991.
- SLAMĚNÍK, I. *Agrese a prosociální chování*. Předneseno 17. 1. 2002 na semináři forenzní psychologie, 2002.
- SMĚKAL, V. *Přehled psychologie osobnosti*. Praha, SPN, 1985.
- SNOOK, B. *Individual differences in distance travelled by serial burglars.* Journal of Investigative Psychology and Offender Proffiling, 1, 2004.
- SMOLÍK, P. *Duševní a behaviorální poruchy. MKN-10.*Maxdorf, Jessenius, Praha, 2002.
- STANČÁK, A. *Klinická psychodiagnostika*. Bratislava, 1998.
- SVOBODA, M. *Aplikace sociální psychologie*. Praha, SPN, 1985.
- SVOBODA, M. KREJČÍŘOVÁ, D., VÁGNEROVÁ, M.: *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha, Portál, 2001.
- TAYLOR, M., NEE, C. *The role of cultures in simulated residential burglary.* British Journal of Criminology, 3, 1988.
- TOMÁŠEK, J., *Úvod do kriminologie. Jak studovat zločin.* Grada Publishing, a. s., Praha, 2010.
- TRAIN, A. *Specifické poruchy pozornosti a chování*. Portál, Praha, 1996.
- URBANOVÁ, M., NETÍK, K. *Príspevek k penitenciární psychologické klasifikaci*. Správa SNV, Praha, 1985.
- VÁGEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Portál, Praha, 1999.
- VALOUŠEK, Ch. *Přednášky z metodologie psychologických věd*. Olomouc, FF UP, 1988.
- VEINER, I. B. *Handbook of forensic psychology*. John Willey and Sons, New York, 1987.
- VÍTEK, K. *Zločin a prevence*. Praha, SPN, 1994.
- Vnitřní řád výkonu trestu odnětí svobody, věznice Bělušice, 2012.
- Vyhláška č. 345/1999 Sb., *Řád výkonu trestu odnětí svobody*, 1999.
- VYMĚTAL, J. *Altruistické a agresivní jednání*. Čs. psychol., 1990.
- VÝROST, J. SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie*. Praha ISV, 1997.
- Zákon o výkonu trestu odnětí svobody, č.169/1999 Sb., 1999.

